

УДК 330.8 : 330.34.01; 332.012.2; 338.27

Н.А. Супрун, О.В. Клішова

ТЕОРІЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ ВСЕВОЛОДА ГОЛУБНИЧОГО

У статті представлено основні віхи наукової біографії та огляд наукових ідей видатного українського вченого-економіста, політичного і громадського діяча української діаспори в США Всеволода Сергійовича Голубничого. Проаналізовані засадничі принципи сформульованої вченим теорії розвитку економічних систем. Показано внесок вченого у становлення концептуальних засад економічної компаративістики та інструментарію порівняльного аналізу економічних систем.

Ключові слова: В.Голубничий, історія української економічної думки, економічна історія, теорія економічних систем, економічна компаративістика, методологія економічного аналізу, інституціоналізм, економічне прогнозування.

Вступ. В історії світової економічної думки небагато таких масштабних і водночас маловідомих на їхній Батьківщині постатей, як Всеволод Сергійович Голубничий (1928–1977). Видатний вчений-економіст, історик, політичний та громадський діяч української діаспори, який все своє активне життя – від моменту еміграції у 1951 р. і до смерті у 1977 р. – прожив у США і при цьому був нерозривно пов'язаний з Україною, її наукою та історією. Коротке життя вченого, який

не дожив до свого 50-річчя, було багатим на наукові події, відкриття. Але, на жаль, за життя вчений не зазнав того визнання, якого безперечно заслуговував.

Виклад основного матеріалу. Народившись в Україні у Харківській області (м. Богодухів), під час Другої світової війни В.Голубничий разом із сім'єю вимушений був покинути Батьківщину й емігрувати до Західної Європи. Розпочата в Україні шкільна освіта була завершена в Регенсбурзі (Німеччина). Вищу освіту майбутній вчений здобував в Українському вільному університеті Мюнхена (департамент економіки і права), а після переїзду родини Голубничих до США у 1951 р. – у Колумбійському університеті, де він отримує ступені бакалавра (1953) та магістра (1954) з економіки.

По закінченню університету В.Голубничий присвячує себе науці та викладацькій діяльності – викладає у Російському інституті Колумбійського університету, коледжі Міддлбері (м. Міддлбері), Хантер-коледжі (м. Нью-Йорк), Міському університеті Нью-Йорка. Коло наукових інтересів вченого було надзвичайно широким: філософія науки і методологія економічних досліджень, історія економіки та економічної думки, компаративний аналіз різних економічних систем тощо. За коротке життя вченого різними мовами в багатьох країнах Європи та США було опубліковано понад 500 його праць, які принесли авторові визнання як одного із провідних фахівців у різних галузях суспільного знання – компаративістики, радянської економіки, регіональних україно-російських економічних відносин, української економічної та політичної історії, марксизму, економічної теорії і філософії [1].

Внесок Голубничого у розвиток світової економічної науки високо поцінований на Заході. Зокрема, відомий американський дослідник історії української економічної думки, українець за походженням Іван-Святослав Коропецький¹ ставить вченого на

¹ Коропецький Іван-Святослав (Koropecky Iwan S., 1921–2012) – американський дослідник української та світової економіки, іноземний член Національної академії наук України, професор, доктор економічних наук. Був членом Американської економічної асоціації, дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка в США, тісно співпрацював з Гарвардським інститутом українських студій та Вільною Українською Академією Наук (ВУАН) у США. Впродовж 1992–1996 рр. очолював Міжнародну українську економічну асоціацію. Найвідоміші праці: «Location Problems in Soviet Industry before WW II» (1971); «The Ukraine within the USSR: An Economic Balance

один щабель із такими корифеями світової економічної науки, як Михайло Туган-Барановський та Євген Слуцький. «Лише два українських економіста, – пише автор у «Передмові» до *«Selected Works of Vsevolod Holubnychy»*, – Михайло Туган-Барановський та Євген Слуцький внесли внесок на світовому рівні в розвиток економічної науки та економіки загалом. Всеволод Голубничий, з його талантом і працьовитістю, був не менш видатним ученим. Але впродовж його короткого життя, яке минуло у важких умовах політичної еміграції, творчий потенціал вченого не був повністю реалізований. Тим не менш, він є одним з найвидатніших українських економістів ХХ сторіччя» [2].

Найістотнішим внеском вченого у розвиток світової економічної науки стала розробка ним теоретичних засад та методології порівняльного аналізу економічних систем. Виконана у співавторстві з А.Оксенфельдом² праця *«Економічні системи в дії: США, СРСР і Франція»* [3], стала однією з перших у світовій економічній літературі робіт у галузі порівняльного аналізу, відтак, Голубничого по праву вважають фундатором економічної компаративістики.

Голубничий заслужено визнаний одним із найбільш авторитетних західних фахівців у галузі дослідження радянської економічної системи. Вчений докладно і комплексно проаналізував тенденції та суперечності розвитку, що зумовили уповільнення економічного зростання СРСР і спричинили його розпад (час якого було з точністю до року передбачено Голубни-

Sheet» (1977); редактор і автор передмови для видання: *«Soviet Regional Economics: Selected Works of Vsevolod Holubnychy»*. (Edited by Iwan S. Koropeckyj. CIUS, University of Alberta, Edmonton, 1982); «Дещо про минуле, недавнє минуле та сучасне української економіки» (1995).

² Оксенфельдт Альфред Річард (Oxenfeldt Alfred R., 1917–2003) – американський економіст, почесний професор економіки Колумбійського університету, автор багатьох праць в галузі економічної теорії, маркетингу і менеджменту. Співавтор Голубничого в написанні роботи: Oxenfeldt A.R., Holubnychy V. *«Economic Systems in Action: The United States, The Soviet Union, and France»* (1965). Автор праць: *«New Firms and Free Enterprise»* (1943); *«Industrial Pricing and Market Practices»* (1951), *«The Retailing Revolution: Why and Whither»* (1980).

чим). Наукові праці вченого, присвячені дослідженню радянської економічної системи, є одними із найґрунтовніших досліджень у цій царині, а прогнози щодо майбутнього розвитку радянської економіки стали значним внеском у теорію та методологію економічного прогнозування. Загалом, предметом наукових розвідок В.Голубничого були такі важливі економічні проблеми:

- розробка методології просторового економічного та компаративного аналізу, дослідження закономірностей розвитку економічних систем;

- вдосконалення методології прогнозних сценаріїв розвитку економіки, визначення можливих результатів для різних моделей зростання економіки та її окремих секторів (капітальні товари – споживчі товари; промислові – сільськогосподарські товари; інвестиції – заощадження; капітальні витрати – національний дохід);

- дослідження економічних втрат від нереалізованого потенціалу людського капіталу, що було однією з перших спроб постановки і розв'язання цієї проблеми в світовій науці;

- дослідження економічної історії України, зокрема, еволюції її торговельних зв'язків від середньовіччя до середини ХХ ст. з точки зору принципу порівняльних переваг;

- аналіз джерел та моделей модернізації традиційних економік (на прикладі економіки Китаю) на основі державного регулювання алокації та концентрації економічних ресурсів.

Життя і творчість Голубничого були підпорядковані реалізації двох головних ціннісних пріоритетів: віддане служіння науці і подвижницьке прагнення бути корисним Україні. Глибокий патріотизм вченого, загострений тривалою розлукою із Батьківщиною, спонукав його до роздумів над долею України, аналізу становища якої присвячено більшу частину як рукописів, так і опублікованих праць ученого. Принагідно слід відзначити, що патріотизм Голубничого виявлявся і в тому, що, бездоганно володіючи кількома європейськими мовами – англійською, німецькою та французькою, вільно читаючи італійською, іспанською, сербською, хорватською, польською, чеською та словацькою, все своє життя він послуговувався переважно рідною мовою. Саме українською було написано більшість його наукових та публіцистичних робіт, присвячених Україні.

Українською Голубничий вів і свій *Щоденник*, вивчення якого дозволяє проникнути у творчу лабораторію вченого та прослідкувати алгоритм його наукового пошуку. *Щоденник* фіксує роздуми вченого, що свідчать, як непросто відбувалося становлення його наукового методу, яким наполегливим він був у відстоюванні своїх наукових принципів та ідей, як принципово виступав проти консерватизму і догматизму в науці. Знайомство із *Щоденником* свідчить, що постійні роздуми над долею України та українського народу були лейтмотивом творчості вченого.

Голубничий активно працював на піднесення української науки в діаспорі – був членом Української вільної академії наук (УВАН)³ та головним редактором економічного розділу «Енциклопедії Українознавства». Його дослідження і сьогодні вважаються одними з найкращих в царині українознавства. «По національності я українець, а по державній лояльності я – громадянин планети» [4], – писав Голубничий у своєму *Щоденнику*, підкреслюючи, що, бажання бути корисним для Батьківщини не може для нього витіснити прагнення залишатися об'єктивним та неупередженим дослідником.

Окрім багатьох періодичних україномовних видань в США та Європі, видань УВАН і Енциклопедії Українознавства, його праці виходили англійською, французькою та німецькою мовами у виданнях Інституту з вивчення СРСР, в американських видавництвах, друкувалися в «American Statistician», «American Economic Review», «American Political Science Review», «American Slavic and East European Review», «Journal of Soviet and East European Studies», «Journal of Economic Literature», «Studies for a New Central Europe» та ін.

У своїй науковій діяльності Голубничий тісно співпрацював з багатьма авторитетними науковими осередками – Інститутом вивчення історії та культури СРСР (далі – Інститут з вивчення

³ Українська вільна академія наук, УВАН (Ukrainian Free Academy of Sciences) – наукова спілка, створена українськими вченими-емігрантами у 1945 в Аугсбурзі (Німеччина) як спадкоємниця Всеукраїнської Академії наук (ВУАН), що діяла в Києві у 1921–1936 рр. Фактично існувало три регіональні організації УВАН: у США, в Канаді та Європі (остання з 1976 стала представництвом УВАН у США).

СРСР) (м. Мюнхен)⁴ та Інститутом вивчення Азії (м. Гамбург), Українською академією мистецтв і наук⁵ і Шевченківським Науковим товариством (м. Нью-Йорк, США)⁶, Клубом Круглого Столу в Нью-Йорку⁷, який він очолював впродовж десятиліття, починаючи з 1960 р.

Проте, при всій своїй відданості науці, Голубничий зовсім не був замкнутим, кабінетним вченим, він брав активну участь

⁴ Інститут з вивчення історії та культури СРСР (Мюнхен, 1950–1972) – наукова установа з вивчення СРСР, заснована вченими з другої хвилі російської та української еміграції з метою дослідження теорії і практики державного та соціального порядку в СРСР, різних історичних, культурних, соціальних, економічних, національних і політичних проблем народів СРСР; налагодження та підтримки наукових зв'язків радянських та іноземних наукових організацій та окремих вчених. Найвідоміший осередок советознавства. З інститутом співпрацювало багато українських емігрантів, видавалося багато публікацій українською мовою у галузі українознавства. Інститут фінансувався владою США через Американський комітет боротьби за визволення народів Росії; був закритий в 1972 р. в рамках політики «розрядки». Після ліквідації інституту його бібліотеку і архіви перевезено до німецького Державного Інституту для Східних Наукових Студій у Кельні.

⁵ Українська академія мистецтв і наук (США, Нью-Йорк, 1950 р.) – некомерційна організація, яка об'єднує вчених, котрі спеціалізуються на дослідженнях з української тематики у Сполучених Штатах. Академія стала продовжувачкою традицій Всеукраїнської академії наук, що діяла у 20-ті роки минулого століття у Києві, і Української академії в еміграції, що була створена у 1945 р. в Аугсбурзі (Баварія) і відома як Українська вільна Академія наук (УВАН).

⁶ Наукове Товариство ім. Т. Шевченка (НТШ) – науково-культурна громадська організація, що довгі роки виконувала функції Всеукраїнської Академії наук. Засноване у Львові в грудні 1873 р. За часів радянського режиму НТШ було ліквідовано (1939), було відроджено в Західній Європі та в Сполучених Штатах Америки (1947).

⁷ «Клуб круглого столу» в Нью-Йорку – науковий осередок, метою якого було всебічне вивчення суспільно-політичного життя України та демократизація західно-української діаспори. Діяльність Клубу була спрямована на активну співпрацю з офіційними делегаціями письменників та дипломатів з України, які були представлені в ООН. Представники обох сторін намагалися порозумітися з урахуванням тодішніх реалій.

у суспільно-політичному житті української діаспори. Ще у Німеччині по Другій світовій війні Голубничий вступає до лав, а пізніше стає одним із лідерів Української Революційно-Демократичної Партії (УРДП)⁸, політичним кредо якої була розбудова незалежної та демократичної української держави. Головним рушієм цього революційного перетворення УРДП вважала підготовку національно-свідомих державотворчих кадрів, що виховуються в душі опору тоталітарному ладу.

УРДП позиціонувала себе як соціалістично орієнтована політична сила «третього табору», місія якої відображена у девізі «ні Вашингтона, ні Москви, але міжнародний соціалізм». Це гасло, як стверджує сучасний британський дослідник творчості Голубничого Крістофер Форд⁹, висунула свого часу американ-

⁸ Українська Революційно-Демократична Партія (УРДП) – заснована 1947 році в Регенсбурзі (Західна Німеччина) емігрантами з підрадянської України, серед яких були члени ОУН. Програмні засади УРДП: боротьба проти радянського режиму і створення самостійної української держави з демократичним устроєм. Початок процесу зародження УРДП було покладено у 1945 р. Іваном Багряним. Засновники: Григорій Костюк, Іван Майстренко, Борис Левицький, Семен Підгайний та ін. Очільники: Григорій Костюк, який у 1948 році відійшов з лівою групою (Іван Майстренко, Борис Левицький, Роман Паладійчук та ін.), що створила навколо часопису «Вперед» ліву УРДП (згодом перестала існувати). Найдовше на чолі УРДП стояв Іван Багрянний (1948–1963); далі – Федір Гаєнко (1963–1967), недовгий час – Микола Степаненко (який у 1967 році теж відійшов, створивши окрему – «праву» УРДП), Василь Гришко (1967–1975) і з 1975 – Михайло Воскобійник. Всеволод Голубничий був активним діячем УРДП. УРДП – співзасновник і активний учасник діяльності Української Національної Ради (до 1968), Конгресу української вільної політичної думки і Українського Демократичного Руху. У 1990 р. права УРДП змінила назву на Українську Демократичну Республіканську партію.

⁹ Форд Крістофер (Ford Kristofer) – британський історик, соціальний філософ, активіст британського соціалістичного руху. Є членом Альянсу за робітничу свободу. Основне наукове захоплення – історія українського марксизму. Провідний дослідник історії українського соціалістичного руху початку ХХ-го ст. Дослідник наукового доробку В.Голубничого. Видавець англійського перекладу книжки Івана Май-

ська газета «Labor Action», з якою УРДП тісно співпрацювала у післявоєнний період, називаючи її єдиною політичною силою, «що чітко розбиралась в питаннях боротьби проти сталінсько-російського імперіалізму та реального прагнення українського народу до звільнення» [5].

За твердженням Джона-Пола Химки¹⁰, це була найбільша партія емігрантів з передвоєнної Української РСР [6], яка функціонувала під проводом Івана Багряного¹¹. «В той час, як українська еміграція перетворилась на вельми закриту спільноту, – зазначає К.Форд, – УРДП докладала всіх зусиль для встановлення зовнішніх зв'язків. Члени УРДП, особливо Голубничий і Майстренко, широко публікувалися наприкінці 1940-х і в 1950-х, звертаючись до доволі широкої аудиторії, в тому числі, до тих, кого інші іммігрантські організації просто не помічали» [5].

Як активний громадський діяч, Голубничий був співробітником і пізніше редактором (до 1960 р.) партійного видання «Вперед. Український робітничий часопис»¹², публікував у ньому ба-

стренка «Боротьбізм», багатьох інших матеріалів, що присвячені українському лівому та визвольному рухові.

¹⁰ Джон-Пол Химка (John-Paul Himka) – канадський історик українського походження, професор історії Східної Європи університету Альберти (Канада). Фахівець з історії України ХІХ–ХХ ст. Лауреат премії Фундації Антоновичів 1988 року за дослідження «Галицькі жителі села і український національний рух у ХІХ ст.». Співредактор англомовної Енциклопедії Українознавства.

¹¹ Багрянний Іван (справжнє ім'я: Лозов'ягін Іван Павлович (псевдонім – Лозов'яга) (1906–1963) – український поет, прозаїк, публіцист, політичний діяч. 1948 року Багрянний заснував Українську революційно-демократичну партію (УРДП – постала 1946 року в Німеччині з емігрантів з підрадянської України, вихованих в основному на ідеях українського відродження 1920-их рр., почасти з колишніх членів ОУН, послідовників Івана Мітрінґи) і відтоді цілих 17 років – до самої смерті редагував газету «Українські вісті». Письменник був головою Виконавчого органу Української Національної Ради і заступником президента УНР. 1992 року постановою Кабінету Міністрів України Іванові Багрянному посмертно присудили Шевченківську премію за романи «Сад Гетсиманський» і «Тигролови».

¹² «Вперед» (Український робітничий часопис) – газета Української Революційно-Демократичної партії (УРДП, заснована 1949 року у

гато статей, часто під різними псевдонімами: Вс.Фелікс, С.Горощенко, Всеволод Голуб та ін. За твердженням І.Майстренка¹³, «за редагування Голубничого протягом десяти років «Вперед» представляла найбільш ліву течію в післявоєнній українській еміграції» [8], і вигідно вирізнялася серед видань української діаспори системністю та широтою інтелектуальної палітри, оскільки «представляла демократично-соціалістичні позиції та публікувала масу політичних, економічних та літературних статей. Часопис ніколи не переривав роботу з критичного аналізу та дослідження української історії, а також ситуації в Україні в 1940-і та 1950-і» [5].

Форд відзначає, що «члени УРДП, особливо Голубничий і Майстренко, широко публікувалися наприкінці 1940-х і в 1950-і, звертаючись до доволі широкої аудиторії, в тому числі до тих, кого інші іммігрантські організації просто не помічали» [5]. У своїх злободенних статтях у часописі «Вперед» Голубничий постає не лише публіцистом із гострим інтелектуальним поглядом, а, насамперед, професійним економістом, озброєним глибоким знанням історико-культурного контексту, що допомагає йому визначити саме ті факти минулого, які сформували «попередню траєкторію» формування нинішніх господарських явищ і сприяють адекватному розумінню майбутніх тенденцій економічного розвитку.

Нелегку працю, пов'язану з редагуванням газети «Вперед», яку вчений виконував у важких умовах еміграції, жертвуючи своїм часом і, відповідно, можливістю критично важливого для його родини заробітку, Голубничий вважав своїм обов'язком

Мюнхені). Видавалася з квітня 1949 року по січень 1960 року (вийшло більше ста номерів).

¹³ Майстренко Іван Васильович (1899–1984) – український громадсько-політичний діяч, публіцист, вчений, ректор Українського Технічно-Господарського Інституту (Регенсбург, Німеччина). Член українських компартій – УКП («боротьбистів», 1919–1920), КП(б)У (1920), УКП (1920–1921). Був репресований радянським режимом (1936). Один з засновників Української Револьюційно-Демократичної Партії (УРДП). Автор книжок з історії революційного руху та з проблем економіки України. Редактор щомісячної газети «Вперед» (1949–1960). Автор багатьох статей у «Вперед» (друкувався під псевдонімами А. Бабенко, Ів. М-ко та ін.).

перед Батьківщиною. При цьому він мав плани організувати щоквартальне видання, присвячене дослідженню суспільно-політичних проблем та культури України: «Я весь час, вже кілька років мрію про товстий кварталник на високому рівні, що був би вкладом в українську культуру й політичну думку на довгий час», – писав він у своєму *Щоденнику*. Але, усвідомлюючи, що реалізація такого масштабного проекту потребувала значних інвестицій («Гроші, прокляті гроші! Хоч би на початок, на перші числа», – пише він у *Щоденнику*), Голубничий сумнівається: «Чи можна піднятися на це в умовах еміграції?» [8]. На жаль, цьому плану не судилося здійснитися.

Все своє життя вчений присвятив Україні і завжди мріяв повернутися на рідну землю. «Так чи інакше, – писав він у своєму щоденнику, – в той чи в інший спосіб, тим чи іншим шляхом, але я на Україну повернусь. Мушу повернутись!» [4]. За життя вченого це прагнення не було реалізоване. Але сьогодні завдяки публікації двотомника «Теорія розвитку економічних систем Всеволода Голубничого. Вибрані твори», що виходить друком у видавництві «Наукова думка», в Україну повертається наукова спадщина вченого. Це видання є результатом опрацювання як опублікованих, так і неопублікованих робіт, що зберігаються в архіві Голубничого в Університеті Альберти (Канада). Вивчення цих праць поклато початок першому в українській науці системному дослідженню наукової спадщини вченого, а подальша публікація результатів цього дослідження дозволяє розпочати процес повернення творчої спадщини Голубничого на Батьківщину з одночасною презентацією його наукових ідей світовій науковій громадськості.

Представлені в двотомнику наукові ідеї Всеволода Голубничого тематично об'єднанні рамками теорії розвитку економічних систем, дослідженню якої було присвячено більшість праць вченого. За Голубничим, вихідний методологічний принцип аналізу даної проблематики має бути сформульований таким чином: «Всі сучасні економічні системи вирішують однакові економічні завдання, хоча їх політичні, соціальні, національні цілі можуть відрізнятися. Вони прагнуть досягти своїх цілей з мінімальними витратами і якнайшвидше. Всі економічні системи здійснюють аналогічні дії для досягнення цієї мети: виробляють, резервують і розподіляють товари та послуги; викорис-

товуючи всі види природних ресурсів». При розгляді та порівнянні цих систем як насамперед економічних, а не етичних утворень, базою для їх порівняння повинна бути ефективність в реалізації мети системи і виконання нею основних її функцій [3, р.27].

Дослідження розвитку економічних систем та узагальнення його закономірностей і особливостей стало можливим завдяки застосованій вченим оригінальній синтетичній методології, що ґрунтується на принципах компаративного та інституціонального аналізу (з елементами неінституціоналізму), поєднання структурно-функціонального, порівняльно-інституціонального, порівняльно-статистичного та психологічного підходів. Застосована методологія уможливила аналіз економічних систем державної монополії, ринкового та змішаного типу радянської економіки, визначення їхніх переваг та недоліків, тенденцій, суперечностей та перспектив розвитку.

Всебічно дослідивши закономірності та особливості розвитку економічних систем Голубничий, по суті, сформулював засади відповідної теорії, що може бути представлена такими концептуальними та методологічними конструктами:

- виявлення суперечностей та чинників історичної обмеженості і об'єктивно-зумовленої трансформації економічних систем у напрямку їхньої конвергенції;
- аналіз особливого типу монополізму – тотальної державної монополії, яка концентрує владу не лише над обсягами попиту та пропозиції всіх товарних груп, але й на інституціональному і політичному ринках;
- дослідження механізму дії основного економічного закону радянської системи і процес його поширення на сільськогосподарську сферу радянської економіки як окремих випадків загальної теорії розвитку економічних систем;
- концепція партійно-державної бюрократії як нового експлуататорського класу та необхідної умови існування тоталітарного режиму;
- виявлення в процесі дослідження історичної ґенези суспільних норм економічних та інституційних детермінант української корупції, що пов'язані із впровадженням в суспільну свідомість пріоритету неформальних угод над формальними;

– обґрунтування причин та проявів циклічності економічного розвитку радянської системи, що може розглядатися як розвиток загальної теорії циклічності;

– модель «проміжних» економічних систем, що створює підґрунтя теорії державної економічної політики у системі змішаної економіки;

– методика нерівноважного макроаналізу як теоретичне підґрунтя розроблення економічної політики для різних типів економічних систем;

– дослідження алгоритму централізованого державного планування в умовах обмежень, що накладаються інститутом приватної власності;

– аналіз розвитку міжнародних економічних зв'язків України у відповідності до закону порівняльних переваг, на сонові чого запропоновано висновок про пріоритетність міжнародних економічних зв'язків з країнами Центральної та Східної Європи для ефективного економічного розвитку України;

– всебічний аналіз соціально-економічного становища України у процесі його еволюції, розвитку економічної історії та історії економічної думки України, обґрунтована проекція теорії міжрегіональних відносин до аналізу стану економіки України у складі СРСР;

– дослідження економічної складової національного питання, економічної оцінки втрат від нереалізованих потенцій людського капіталу, від напруженості міжетнічних відносин, неефективного розміщення людського капіталу в просторовому та галузевому відношенні, від неадекватності інституційного середовища і низького рівня суспільної раціональності.

Безперечно, одним із найістотніших здобутків вченого став аналіз радянської економічної системи, яку він назвав системою тотальної державної монополії. Голубничий показав її внутрішню суперечливість та історичну приреченість, обґрунтував ключові напрямки реалізації її економічного потенціалу та економічних переваг. Виявлення рушійних сил і тенденцій розвитку економічних систем, тих суперечностей, що зумовлюють їх трансформацію, дозволило вченому точно спрогнозувати причини уповільнення економічного зростання СРСР, які привели до його розпаду.

Комплексна характеристика радянської системи, яка була *terra incognita* для економістів Заходу, а вченими-марксистами досліджувалась упереджено і доволі тенденційно, була новим словом в економічній науці. Після розпаду СРСР більшість дослідників як на Заході, так і в пострадянських країнах, взагалі втратили інтерес до цієї проблематики. Проте, незаперечним є факт, що радянська система, навіть, самим лише фактом свого існування справила досить істотний вплив на розвиток всіх суспільних процесів у масштабі світової економіки, в тому числі і на розвиток світової економічної думки. Непересічна наукова цінність дослідження радянської економіки Голубничим полягає у об'єктивній оцінці важливої сторінки світової та вітчизняної господарської й політичної історії, у можливості отримати позитивний досвід з «уроку минулого», без знання яких неможливий рух до майбутнього. Без глибокого і системного вивчення цих уроків неможливий не лише економічний прогрес, а й еволюційний поступ економічної науки та культури. Адже, як писав В.Голубничий, «прогрес полягає в акумуляції людського знання» [4].

Для обґрунтування закономірностей розвитку економічних систем Голубничим була розроблена теорія нерівноважного аналізу, що ґрунтувалась на характеристиці нерівноваги як домінуючої тенденції еволюції систем, яка істотно залежить від економічної політики держави, а в певних умовах прямо детермінована нею. Ця тенденція визначається поєднанням внутрішніх і зовнішніх чинників та дії економічних, політичних, правових механізмів цієї системи. Прогресуюче зростання нерівноваги визначає, за Голубничим, найбільш ймовірний сценарій еволюції економічних систем.

У Голубничого ми знаходимо відповідь на ключове питання багатосотлітнього наукового дискурсу про те, які чинники – політичні чи економічні – слід вважати більш істотними для розвитку і трансформації суспільств. Вчений переконливо доводить, що економіка, будучи детермінантою суспільного розвитку не може існувати, а, відтак, і бути досліджена, поза суспільством, політикою, історичним процесом розвитку. Поклавши в основу економічного аналізу інституціональну методологію, Голубничий не лише став одним із перших представників українського інституціоналізму, а й багато в чому передбачив тен-

денції та вектор розвитку сучасного неоінституціоналізму. Так, вченим була створена оригінальна концепція взаємозв'язку людини і суспільства, на базі якої вченому вдалося передбачити постулати сучасної поведінкової економіки і теорії економічної раціональності.

Порівняльний аналіз економічних систем приводить вченого до висновку про можливість поєднання в рамках однієї системи інститутів приватної власності і централізованого планування, які традиційно оцінювалися як взаємовиключні. Однак їх ефективна взаємодія, як показав вчений, можлива лише на основі суспільної раціональності – існування загальних цінностей, які не просто характерні, але пріоритетні для свідомості переважної більшості членів суспільства. Формування єдиних цінностей відбувається на основі чітко акцентованої державної ідеології, постулати якої відповідають інтересам усіх верств населення і всіх регіонів країни, а тому і поділяються ними. Разом з тим, Голубничий обґрунтував необхідність створення сприятливих інституційних передумов для взаємодії інститутів приватної власності і централізованого планування. Ці складні завдання вирішуються державою за допомогою комплексної економічної політики, але результат вартий витрачених зусиль.

Особлива увага у працях Голубничого приділена питанням регіональної економіки як найважливішому напрямку економічної політики, який має надзвичайно важливе звучання у багатонаціональній країні. Дослідивши особливості формування регіональної ідентичності та економічної спеціалізації в контексті формування та розвитку економічних систем, вчений створив основи просторової економіки, запропонував загальний критерій ефективності трансферту ресурсів та сформулював правила економічної ефективності міжрегіонального трансферту ресурсів. Недооцінка важливості цього критерію може призвести, показав Голубничий, у практичному відношенні не лише до неефективного використання обмежених ресурсів, а й до зростання міжрегіональної і міжнаціональної напруженості, до зниження рівня суспільної раціональності і загальної ефективності функціонування соціально-економічної системи. Праці Голубничого з регіональної економіки і сьогодні посідають чільне місце у системі економічних знань.

Науковий потенціал та оригінальні методологічні підходи найбільш повно були реалізовані вченим у дослідженнях закономірностей та особливостей соціально-економічного розвитку України, які ґрунтувалися на аналізі не лише економічних характеристик процесу, а й політичних, культурних, правових інститутів, стану освіти, культури та ін. Дослідження Голубничим специфіки господарського розвитку України є необхідною теоретичною основою як для підвищення ефективності (у тому числі – просторової) української економіки, так і для підвищення рівня суспільної раціональності в українському суспільстві.

Центральним питанням дослідження економічних систем для Голубничого було вивчення ефективності їхнього функціонування, яка, на думку вченого, визначається характером та цілями розвитку системи. Лише рухаючись вперед, до високих стандартів життя через «прогрес технологічних інновацій і зростання випуску нових продуктів», вважав дослідник, економічна система може бути ефективною і стійкою. Критерієм, за яким економіка повинна оцінюватися, є темп розвитку [3]. Єдино можливим станом сталого існування економічних систем є прогресивний розвиток.

Разом з тим, підкреслює Голубничий, надважливим для аналізу розвитку економічних систем є врахування наслідків економічних процесів для політичної, соціальної та інших інституціональних сфер суспільства. «Економічні угоди повинні відповідати більшому, ніж тест на економічну ефективність» [3]. В іншому випадку, незважаючи на те, що економічна система може виготовляти багато продуктів та забезпечувати основні матеріальні потреби населення, вона залишається неспроможною задовольнити базові цивілізаційні запити окремих громадян, зокрема забезпечити їхню особисту безпеку. Тому, на думку Голубничого, економічна система, яка «пригнічує природні імпульси і емоції населення, порушує моральні й етичні закони, або увічнює і збільшує нерівність можливостей» приречена на поразку [3]. Майбутнє належить таким економічним системам, розвиток яких скерований на задоволення не лише економічних, а й загальноцивілізаційних потреб людства загалом та його окремих індивідумів.

Знайомство із творчістю вченого свідчить, що його наукові ідеї збагатили скарбницю світової економічної науки та україн-

ської духовної культури не лише новими концептуальними підходами до аналізу найважливіших економічних проблем та підтвердженими історією прогнозами, а й гуманістичними ідеями соціальної рівності, свободи, солідаризму. Всім своїм життям Голубничий підтверджував відданість цим ідеям. Ближче знайомство з особистістю видатного мислителя показує нам, його нащадкам, що без розуміння моральних імперативів Голубничого, які визначили напрямок його наукових досліджень, неможливо зрозуміти і належним чином оцінити масштабність його наукових ідей.

Висновки. Наукова спадщина Всеволода Голубничого за кількістю опублікованих і неопублікованих праць, за рівнем їхньої наукової значущості та глибиною аналізу, за новаторством концептуальних та методологічних підходів, безумовно, є фундаментальним внеском у розвиток світової економічної науки та унікальним надбанням української інтелектуальної культури.

Всебічне вивчення цієї спадщини, в тому числі рукописного архіву Голубничого, свідчить, що, окрім відомих наукових здобутків, а саме – світової слави вченого як фундатора компаративного аналізу, одним із найбільш істотних наукових результатів його творчості слід вважати комплексне дослідження економічних систем, їхню типологізацію, виявлення логіки та закономірностей функціонування, основних чинників та тенденцій їхнього розвитку, що у сукупності являє собою впорядковану і довершену теорію розвитку економічних систем. Положення цієї теорії і сьогодні зберігають свою актуальність та релевантність як методологічний інструментарій аналізу сучасних тенденцій розвитку економіки та суспільства.

1. Encyclopedia of Ukraine / Edited by Volodymyr Kubijovyc. – Published for the Canadian Institute of Ukrainian Studies, the Shevchenko Scientific Society (Sacreless, France) and the Canadian Foundation for Ukrainian Studies. University of Toronto Press, 1988. Toronto Buffalo London. – Volume II. – P. 212.
2. Holubnychy V. Some Economic Aspects of Relations Among the Soviet Republics // Soviet Regional Economics: Selected Works of Vsevolod Holubnychy. Edited by Iwan S. Koropeckyj // CIUS, University of Alberta, Edmonton, 1982. – P. X. – (561 p.) (Перша публікація: Some Economic Aspects of Relations Among the Soviet Republics –

- Ethnic Minorities in the Soviet Union. Ed. Erich Goldhagen. – New York : F.A.Praeger, 1968. – P. 50–120).
3. Oxenfeldt Alfred R., Holubnychy Vsevolod, eds. Economic Systems in Action: the United States, the Soviet Union and France. 3ed. – New York : Holt, Rinehart and Wiston, 1965. – VII, 264 p.
  4. Голубничий В. Щоденник 1957–1961 років // Архів Всеволода Голубничого. – Університет Альберти, Едмонтон. – (Рукопис).
  5. Форд Крістофер. Голубничий і голодомор / пер. з англ. Р. Піщалола // Вперед. – 13.04.2009. – (Вперше стаття була опублікована в «Ukrainian Quarterly», Нью-Йорк. – Весна 2008).
  6. John-Paul Himka. First Escape: Dealing with the Totalitarian Legacy in the Early Post-war Emigration. – Edmonton: unpublished, 2005.
  7. Бабенко А. (Іван Майстренко). Українська Революційно-демократична партія: історія, тактика, відношення до других українських партій, до міжнародного робітничого руху (неопубліковане, 5 березня 1951).
  8. Голубничий В. Щоденник 1957–1961 років // Архів Всеволода Голубничого. – Університет Альберти, Едмонтон. – 9.07.1959. – (Рукопис).
  9. Holubnychy V. Soviet Regional Economics: Selected Works of Vsevolod Holubnychy. Edited by Iwan S. Koropecyky // CIUS. – University of Alberta, Edmonton, 1982.

Транслітерований список джерел

1. Encyclopedia of Ukraine / Edited by Volodymyr Kubijovyc. – Published for the Canadian Institute of Ukrainian Studies, the Shevchenko Scientific Society (Sacreless, France) and the Canadian Foundation for Ukrainian Studies. University of Toronto Press, 1988. Toronto Buffalo London. – Volume II. – P. 212. [in English]
2. Holubnychy V. Some Economic Aspects of Relations Among the Soviet Republics // Soviet Regional Economics: Selected Works of Vsevolod Holubnychy. Edited by Iwan S. Koropecyky // CIUS, University of Alberta, Edmonton, 1982. – P. X. – (561 p.) (Persha publikacija: Some Economic Aspects of Relations Among the Soviet Republics – Ethnic Minorities in the Soviet Union. Ed. Erich Goldhagen. – New York : F.A.Praeger, 1968. – P. 50–120) [in English]
3. Oxenfeldt Alfred R., Holubnychy Vsevolod, eds. Economic Systems in Action: the United States, the Soviet Union and France. 3ed. – New York : Holt, Rinehart and Wiston, 1965. – VII, 264 p. [in English]

4. Golubnychyj V. Shhodennyk 1957–1961 rokiv // Arhiv Vsevoloda Golubnychogo. – Universytet Al'berty, Edmonton. – (Rukopys) [in Ukrainian]
5. Ford Kristofer. Golubnychyj i golodomor / per. z angl. R. Pishhalova // Vpered. – 13.04.2009. – (Vpershe stattja bula opublikovana v «Ukrainian Quarterly», N'ju-Jork. – Vesna 2008) [in Ukrainian]
6. John-Paul Himka. First Escape: Dealing with the Totalitarian Legacy in the Early Post-war Emigration. – Edmonton: unpublished, 2005 [in English]
7. Babenko A. (Ivan Majstrenko). Ukrai'ns'ka Revoljucijno-demokratychna partija: istorija, taktyka, vidnoshennja do drugyh ukrai'ns'kyh partij, do mizhnarodnogo robitnychogo ruhu (neopublikovane, 5 bereznja 1951) [in Ukrainian]
8. Golubnychyj V. Shhodennyk 1957–1961 rokiv // Arhiv Vsevoloda Golubnychogo. – Universytet Al'berty, Edmonton. – 9.07.1959. – (Rukopys) [in Ukrainian]
9. Holubnychy V. Soviet Regional Economics: Selected Works of Vsevolod Holubnychy. Edited by Iwan S. Koropecyky // CIUS. – University of Alberta, Edmonton, 1982 [in English]

Одержано 17.10.2016 р.